

Hoofdstuk 8

DE RIJT EN HET ZANDT

De herdgang *de Rijt* [583] heeft zijn naam gekregen van een waterloop, *de Werft* [713]. Voor de loop van *de Werft*, zie hoofdstuk 3: 'De Tilburgse Waterlopen'.

Deze waterloop vormde de westgrens van *de Rijt* bij de De Regenboogstraat en verder tot aan de Wandelboslaan. Westelijk van deze waterloop liep een straat, *de Vlasstraet* [695], van het begin van de Beukenstraat tot aan het fietstunneltje onder de Ringbaan-West. Deze straat werd nu eens tot *de Rijt* gerekend, dan weer tot *die Schijve* [610], evenals het gebied begrensd door de *Vlasstraet*, de Boomstraat, *de Herstal* [316] en de Prunusstraat. De noordgrens van de herdgang, nu gevormd door de spoorlijn, was voorheen ook de waterlaat *de Werft* [713], lopend ten zuiden van de Wandelboslaan. De beek vormde hier de scheiding tussen *het Zandt* [730] en *de Rijt*. De westgrens was vrij onbestemd. Ter hoogte van de Hogeschoollaan begon de gemeenschappelijke heide, de 'gemeijnt'. In het zuiden liep de grens van oost naar west langs het begin van de waterlaat *de Werft* van de De Regenboogstraat af, en van het begin van deze waterloop in een rechte lijn naar de kruising Frankenlaan-Tubantenstraat en vandaar ongeveer langs de Frankenlaan naar de Hogeschoollaan.

In de door ons geraadpleegde stukken over de periode 1530-1550 werd de Delmerweg niet genoemd, noch het gebied waarnaar deze straat is vernoemd, ofschoon dit gebied al wel bestond onder de naam *de Eelmeer*.

Wegen en paden in de Rijt en het Zandt

De voornaamste straat in *de Rijt* was *de Rijtstraet* [590]. Deze liep van de hoek Reitse Hoevenstraat-Bokhamerstraat naar het midden van de Sportweg, vandaar naar de hoek Merantistraat-Coromandelstraat; zij kwam bij de Loevesteinstraat uit op de Academie-laan en liep hierover verder via de Vierwindenlaan en Tubantenstraat naar *de Berckdijck* [22], nu Friezenlaan.

Een tweede belangrijke straat was *de Heijdstraet* [277], die van *de Rijtstraet* over het tracé van de Abdij van Egmondstraat naar de Conservatoriumlaan liep. Vandaar ging ze in noordwestelijke richting naar de Eksterdreef en verder over de Reeshofdijk de heide in. Vandaar de naam *die Heijdstraet*.

Andere straten waren *die Hoeckstraet* [326] of *die Hoechstraet* [321] en *het Enghstraetke* [183], van *de Hoeckstraet* naar *de Rijtstraet* lopende. Van *de Heijdstraet* uit over het Abdij van Rijnsburgplein ging een weg naar het noorden, *het Zandt* [730] in, over de Postelse-Hoeflaan tot aan *Leemstraet* [452] in *het Zandt*.

Bewoning en veldnamen

De bewoning van *de Rijt* was geconcentreerd bij *de Herstal* [316], *het Enghstraetke* [183], *de Hoeckstraet* [320] tot aan de Ringbaan-West en meer verspreid langs *de Rijtstraet* [590]. Ook stonden er enige woningen langs *de Heijdtstraet* [277].

Een zekere Peter Denis Mutsaerts dreef al zeker in het begin van de zeventiende eeuw een herberg met brouwerij ongeveer daar, waar nu Boerke Mutsaers staat. Dit deel hoorde vroeger bij *de Rijt*. Namen van bewoners in de zestiende eeuw waren: Mutsaerts, Leijten, Weijmers, Van Spaendonck, Smolders, Aerts, Van Aert, Veramelvoort, Vet en Van Beurden, namen die nu nog in Tilburg voorkomen. Op de hoek van de *Herstal* en de *Rijtstraet* had een zekere Cornelis Huijbrecht Smitten een brouwerij. Deze Smittens werden ook genoemd: Betten, Diercks of De Bont.

Een van de voornaamste veldnamen, naast natuurlijk *die Rijt*, was *de Vellingh Hoeff* [671]. Deze naam wil zeggen: de hoeve van de familie of nakomelingen van Vel of Vels. Deze naam 'Vel' is een bijnaam voor een tak van de familie Van Boerden. In een akte van 19 februari 1538 (n.st) wordt Kathelijna, dochter van Reijner Jan Reijnen, een nakomlinge van de Reijnens van Broecheven, de vrouw genoemd van Cornelis Jan van Boerden [GAT R284 fol. 38v' (1537)]. Maar in een akte van 11 oktober 1549 [GAT R295 fol. 19v' (1549)] heet ze de vrouw van Cornelis Jan Vels. De *Vellingh Hoeff* heeft gelegen tussen de Prof. Cobbenhagenlaan en de Prof. Gimbrèrelaan-Kasteel Cannestraat. Van oost naar west lag ze tussen de Academielaan en de Hogeschoollaan. Deze hoeve is in *de Rijt* een vrij vroege ontginning in de heide geweest.

In de *Vellingh Hoeff* lag een akker *het Boechtke* [54], uit te spreken als 'Buchtke', bij de Hogeschoollaan. Een Bocht is een uit heide ontgonnen en daarna omheinde akker, Boechtke; verkleinwoord van Bocht (dat daarom in het Brabants een umlaut krijgt) is dus een kleine Bocht.

Op de westkant van de *Vellingh Hoeff* lag een stuk grond in heide en akkerland genaamd *het Ven* [681], van oorsprong dus een grassige heide. Aan *de Rijtstraet* lagen in de zestiende eeuw o.a. twee boerderijen, die eigendom waren van Cornelis Ariaen Smolders, *die Ou Stede* [531] en *die Nije Stede* [513]. Als men zei: Cornelis Ariaen Smolders, dan bedoelde men niet, dat de man twee voornamen had. Het betekende Cornelis de zoon van Ariaen de Molenaar, waarmee werd aangeduid, dat een van zijn voorvaderen het beroep van molenaar uitgeoefend had.

Bij *de Herstal* [316] lag een huis met erf en grond genaamd *Gans Hooff* [194a]. Bij *de Hoeckstraet* [326] aan de kant van *die Schijve* [610] hing een hek dat het vee, dat op de heide geweid werd, van de akkers en van de weg moest houden. Het was genaamd *het Hoeckhecken* [325] of *Coppenhecken* [109], reeds genoemd in hoofdstuk 4: 'Die Schijve'. Dit hek moest onderhouden worden door de naburen die daar grond hadden.

Tussen *de Rijtstraet* |590| en de Ringbaan-West ten noorden van de Prof. Gimbrèrelaan lag een akker genaamd *die Bocht* |53|, bij de Cederstraat lag een weide met de naam *de Bosch* |60|, misschien zo genoemd naar het wilgenbos tussen de Ringbaan en de De Regenboogstraat, *die Werft* |713| geheten.

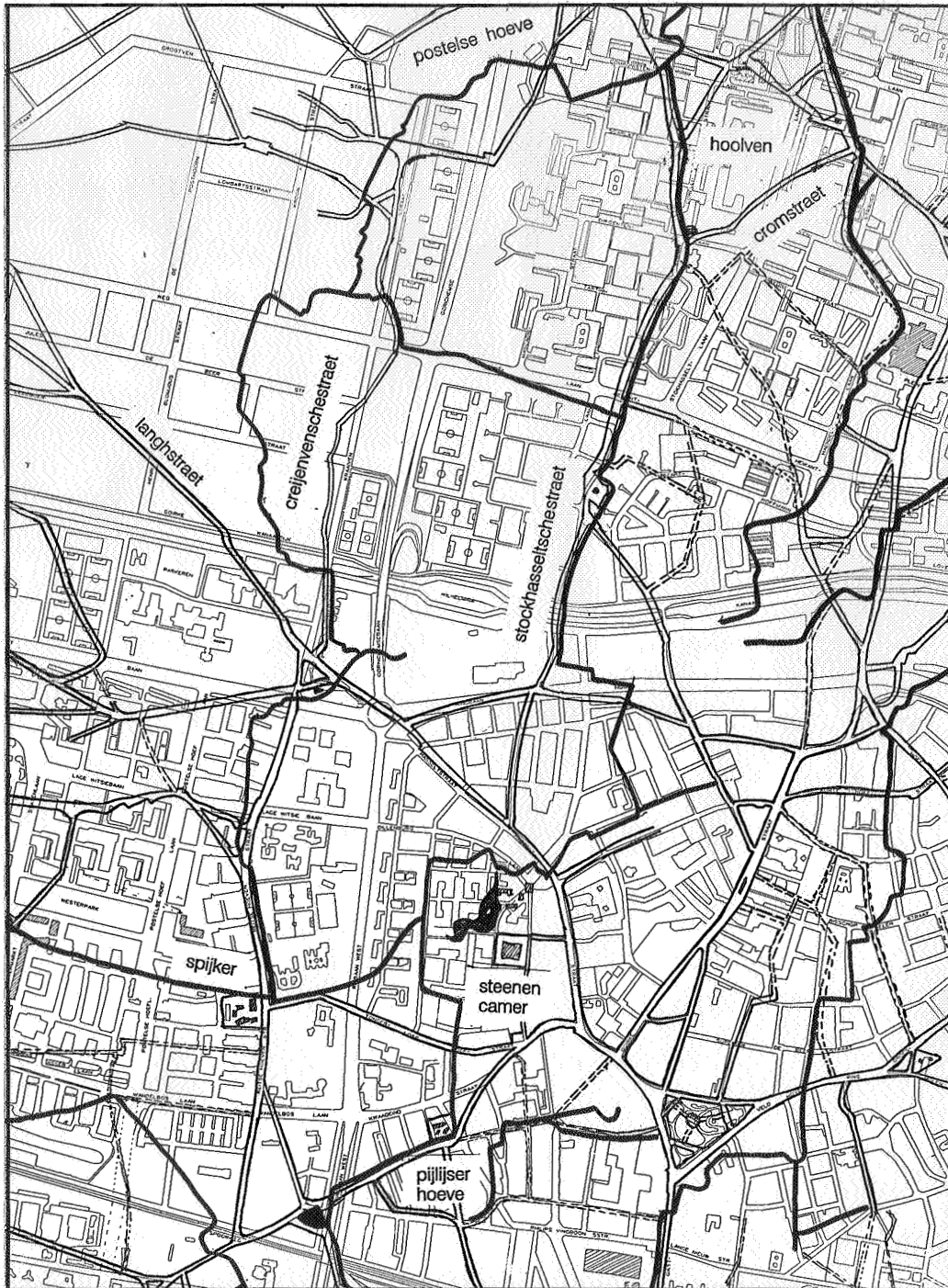
Ter hoogte van de Beatrix Mavo bevond zich een akker genaamd *Peter sBontenland* |555|, land van Peter de Bont. In de zestiende eeuw was alle grond ten zuiden van de Prof. Gimbrèrelaan daar nog heide. Aan weerszijden van *de Heijstraet* |277, 305|, ongeveer lopende op de Abdij van Egmondstraat, lagen ook akkers, in de negentiende eeuw *De Reitse akkers* genoemd.

Er bevond zich in de zestiende eeuw nog een akkercomplex bij de Kraaiendreef en de Eksterdreef, *het Ghilshot* |208| genaamd. Dit akkergebied lag deels in *de Rijt*, deels in *het Zandt* |730|, doch vrij ver van de kern van de eerste verwijderd.

Zoals gezegd lag *het Ghilshot* gedeeltelijk in *het Zandt*. Namen van akkers hier waren: *de Coeijacker* |102|, *de Steltacker* |634| en *die Sandtsche acker* |731|. Hier voorbij lagen *die Bergen* |26|, waar nu het Wandelbos is. Ten oosten hiervan lagen ook leemputten, gezien de naam *de Leemstraet* |425|, die van de Reitse Hoevenstraat westwaarts het Zand in liep.

In *het Zandt* in de buurt van Boerke Mutsaers stonden nog twee huizen met schaapskooi, eigendom van Cornelis Jan Veramelvoert. Deze bezat daar ook een akker van ½ hectare genaamd *De Grote Hoeff* |223|. Eigenaren in *het Zandt* waren in de zestiende eeuw verder: Peter van Wissel, Peter Denis Mutsaerts, Ariaen Leijten, Cornelis Marten Vels, Berthout Willem Zegers en Van Vladracken.

Uit alles blijkt dat *de Rijt* met *het Zandt* in de zestiende eeuw een betrekkelijk kleine herdgang was.

Het stratenpatroon volgens de kadasterkaart van 1832, geprojecteerd op de huidige plattegrond. Fragment van het Zand en de Reit. Ter oriëntatie zijn enkele 16e-eeuwse toponiemen vermeld.